

Als religieus mens weet je dat jouw wil niet centraal staat

Erik Borgman

Als je er zelf bij stond te kijken, draag je ook schuld

Elisa Klapheck

theologisch elftal

De wereld als vijand

Bij de val van Imtech speelde een overmaat aan optimisme mee. Kun je ook een teveel aan geloof hebben?

TEKST **Marije van Beek**

theologisch elftal

Smalbrugge - De Korte - Jansen - Kalsky - Leegte Van Vlastuin - **Klapheck** Tollefsen - Van der Graaf **Borgman** - Nissen

Erik Borgman

“Plannenmakerij, ook van een bouwbedrijf als Imtech, is een vorm van willen. Dat je plan nog gestalte moet krijgen, in een omgeving waar je op zijn minst rekening mee moet houden, zie je dan al snel over het hoofd. Onze tijd zit daar vol mee. Onze wil is heilig en de werkelijkheid moet voor ons wijken. Je zou het een soort constante impliciete belediging van de Schepper kunnen noemen: ‘Als wij de wereld gemaakt hadden, was ze een stuk beter geweest’.

En nu onze wil het middelpunt vormt, kunnen we nauwelijks nog omgaan met dingen die ons overkomen. Wat we zelf niet bedacht hebben, beschouwen we als tegenslag. Denk aan migratie. Wij hebben er niet voor gekozen dat mensen hierheen komen. Dus willen we ze tegenhouden. Dat we met de naderende vergrijzing hier goed jongeren kunnen gebruiken, daar staan we niet bij stil. Eerst moeten we iets zelf bepaald hebben, dan pas kan het goed zijn.

Bij ‘Zomergasten’ waren zondagavond filmfragmenten te zien van de stofstormen uit de jaren dertig van de vorige eeuw in de Verenigde Staten. Landbouwmachines ploegden daar 400.000 vierkante kilometer prairiegrond om tot akkerland. Het werd een ecologische ramp. We leren nauwelijks meer van de werkelijkheid. Dat er meer is dan onze wil – bijvoorbeeld ons lijf, of de zee, of de aarde – daar denken we niet meer aan. De wereld is onze vijand geworden. En hoe kan de vijand je iets leren?

De meeste religies keren zich juist tegen het optimisme over de maakbaarheid. In vrijwel iedere geloofstraditie onderwerp je je aan God, de harmonie van de natuur, je bestemming, of wat dan ook. Niet voor niets was de marxistische kritiek op religie dat ze zich te veel neerlegde bij de status quo. In ieder geval weet je als religieus mens dat jouw wil niet zomaar centraal staat. Je ziet in dat de wereld zich niet houdt aan dat wat jij denkt dat goed zou zijn. Leert dat de werkelijkheid er niet louter is om prettig te zijn voor de mens. Nu denken we: ‘Dan moet ze maar eens prettig worden’. Maar wat we in de moderniteit zijn vergeten, is dat we van pijn en ellende iets te leren hebben.

Kijk, ik ga ook niet onverdoofd naar de tandarts. Maar stel, je bent ongelukkig in de liefde. Dan kun je concluderen: die relatie deugt niet, deze partner is niet voor mij, ik zoek iemand anders. Zo zijn we nu geneigd te denken. Maar misschien is er in dat ongeluk met je partner wel iets wat je eerst moet begrijpen. Misschien moet jij wel veranderen. Misschien moet de wereld niet beter aan onze wensen voldoen, maar moeten onze wensen wel veranderen. Ik hoop dat we dat weer leren. Want omdat we dit niet kunnen, gaan bedrijven als Imtech failliet, verwoesten we onze omgeving, en belasten we elkaar en onszelf tot we bezwijken.”

Erik Borgman is hoogleraar theologie aan Tilburg University.

Een boerderij in Boise City, Oklahoma, verdwijnt op deze foto uit 1935 bijna in een stofwolk.

Elisa Klapheck

“Zonder geloof zou de mens nergens aan beginnen. Met dromen van het onvertoonde is niets mis. Dus ook niet met het optimisme van bedrijven. Ik denk niet dat een surplus aan geloof Imtech ten val bracht. Het probleem is groter. Voor grote projecten schrijft de overheid tegenwoordig een aanbesteding uit, en dan kiezen ze het goedkoopste plan, dat het snelste af is. Daar sluipet de fantasie al in het project. De bedrijven weten eigenlijk wel dat hun plan niet uitvoerbaar is, maar ze moeten wel liegen, anders krijgen ze de opdracht niet. Ze doen alsof ze erin geloven.

Kijk naar de metrolijn in Amsterdam, en het vliegveld in Berlijn – allebei bouwprojecten van Imtech waarbij ze de beloofde geld- en tijdsraming niet waar konden maken. Het is een spel met het geloof van ons, de belastingbetalers, want uiteindelijk zullen wij ervoor moeten betalen. Ons systeem gaat voorbij aan een hele dimensie van ingenieurtechnische onzekerheidsfactoren. Of een plan uitpakt als het

goedkoopste, of alles binnen die en die tijd klaar kan zijn, dat valt vooraf nauwelijks te zeggen. Voor het onvoorspelbare, het onvoorzienne, is geen oog meer.

Sinds de jaren tachtig en negentig is de economie geprivatiseerd en moest alles goedkoper. Bezuinigen werd een obsessie. Nu zitten we aan de grenzen daarvan. Duitse treinen vertonen mankementen omdat er almaar bespaard is op het onderhoud. Dat is gevaarlijk.

Gaandeweg is ook een scheiding aangebracht tussen de wetten van de economie en de wetten van de moraal en religie. Een notie uit het jodendom die teloor is gegaan, is dat je altijd met elkaar verantwoordelijkheid draagt. Dat is een gemeenschap zijn. Maakte je winst, dan moest dat volgens de Thora en Talmoed ook ten goede komen aan de rest van je gemeenschap.

Je kunt niet zomaar zeggen: De anderen zijn schuldig. Als je er zelf bij stond te kijken, draag je ook schuld. Zo moeten wij nu ook niet naar Imtech wijzen. Dat is mij te makkelijk. Wij

lezen zelf de stoere praat in kranten, dat het goedkoper en efficiënter moet. Wij zien wat er gebeurt, dus zijn we medeverantwoordelijk. Wij dragen dat geloof in efficiëntie en marktwerking mee.

Neem zo’n supermarktkreet als ‘drie halen, twee betalen’ – dat is precies fout. Wie aan zo’n aanbieding meedoet, helpt het idee dat alles goedkoper kan. Misschien denken we dat dat soort acties goed doordacht worden, maar dat wéét je niet. We geloven dat gewoon, zonder het na te gaan. We laten het ons wijsmaken – en de productieketen is bovendien zo complex dat er haast geen beginnen aan is om een afweging te maken. Laat staan bij een ingewikkeld ingenieurstechnisch project als een vliegveld of een metrolijn. Hier moeten we iets aan doen. Als we niet ook de verantwoordelijkheid nemen voor de gevolgen en de kosten van onze dromen, houdt ons geloof in de vooruitgang op den duur geen stand.”

Elisa Klapheck is rabbijn in Frankfurt.